

Katarzyna Węgorowska

Kamienie szlachetne i metale szlachetne we współczesnej frazeologii polskiej

Trudno wyobrazić sobie ludzkość bez znaczących elementów kultury materialnej i duchowej. Trudno też mówić o jej rozwoju oraz związanej z nim cywilizacji bez uwzględnienia istotnych elementów natury / przyrody, choćby takich jak kamienie szlachetne i metale szlachetne. Walory tych naturalnych dóbr sprawiły, że na przestrzeni wieków ludzie dokonywali ich oceny, wartościowania i licznych klasyfikacji¹. W wyniku zawitych nieraz procedur miano najcenniejszych kamieni szlachetnych przyznano: diamentowi, szafirowi gwiazdzistemu, perle, rubinowi i szmaragdowi, wśród metali zaś prymarnie miejsca zajęły: platyna, złoto i srebro.

Zarówno kamienie szlachetne, jak i metale szlachetne przez wieki podkreślały bogactwo i potęgę swoich właścicieli. Były też symbolami władzy. Wzbudzały i nadal wzbudzają zainteresowanie nie tylko ze względu na swą wartość lub znaczenie naukowe czy przemysłowe. Wysoko cenią je zarówno znawcy i kolekcjonerzy, jak i gemmologiczni czy mineralogiczni laicy – osoby dostrzegające w nich jedynie piękno. Aura tajemniczości roztaczana przez owe kamienie i metale, fascynacja ich naturalnymi walorami estetycznymi, przekonanie o ich niezwykłej mocy oraz traktowanie owych „skarbów natury” jako twórców magicznych i nadprzyrodzonych przyczyniły się do powstania wielu legend funkcjonujących w różnych kulturach².

¹ Por. *Charakterystyka różnych klasyfikacji kamieni szlachetnych i metali szlachetnych*, [w:] K. Maślankiewicz, *Kamienie szlachetne*, Warszawa 1983, s. 9–14.

² Zob. E. Gübelin, F.X. Erni, *Kamienie szlachetne. Symbole piękna i władzy*, tłum. S. Lukomski, Warszawa 2001; C. Hall, *Klejnoty. Kamienie szlachetne i ozdobne*, tłum. K. Jakubowski, P. Jakubowski, Warszawa 1996; K. Karen, *Kamienie życia, czyli w magicznym kręgu klejnotów*, Warszawa 1991; B. Krzywobłocka, R. Krzywobłocka, *Tajemnice klejnotów*, Warszawa 1983; A.M. Massinelli, F. Tuena; *Skarby Medyceuszy*, tłum. J.T. Swinarski, Warszawa 1993; K. Maślankiewicz, *Kamienie szlachetne*, *op. cit.*; R.J.L. Walters, *Droгоценne kamienie. Klejnoty, talizmany. Źródła mocy*, tłum. H. Turczyn-Zalewska, Warszawa 1999; C. Cavey, *Klejnoty. Fakty i mity*, tłum. J. Olszowska, Warszawa 1993; N. Fyson, *Klejnoty świata*, tłum. J. Korpanty, Warszawa 1996; R.F. Symes, R.R. Harding, *Kamienie szlachetne*, tłum. M. Machalski, Warszawa 1993; K. Węgorowska, *Gemmonimia i gemmonimy. Kilka uwag o nazwach własnych kamieni szlachetnych i niektórych mineralów*, „Onomastica”, t. XLVI: 2001, s. 291–302; *eadem*, *Tezauronimia i tezauronimy*.

Właściwości poszczególnych kamieni szlachetnych oraz metali szlachetnych sprawiły, że nazwy niektórych z nich stały się integralnymi komponentami języka i funkcjonujących w nim związków frazeologicznych, frazeologizmów – utrwalonych społecznie połączeń co najmniej dwóch wyrazów (stałych związków wyrazowych), których znaczenia nie da się wywieść ze znaczenia ich składników³. Frazeologizmy te, w tym frazeologizmy polskie, będące podobnie jak wyrazy składnikami wypowiedzi i tekstów⁴: 1) prawie nigdy nie są pierwotnymi nazwami danych realiów; 2) przekazywane z pokolenia na pokolenie w tej samej na ogół postaci są najbardziej rodzimym jego złożem; 3) pojawiając się w jakiejś wypowiedzi, wzmacniają jej obrazowość, ekspresywność, konkretność i nadają jej kształt rdzennej swojskości językowej⁵.

Jednostki frazeologiczne każdego języka, także polszczyzny, odzwierciedlają jego narodową specyfikę. Wyróżniają się uniwersalnym i międzyludzkim charakterem. Jako swoiste tropy lingwistyczne są poniekąd obrazami plastycznymi, w których utrwalone zostały wierzenia, zwyczaje, zasoby moralno-etyczne, sposób myślenia oraz temperament nosicieli danego języka⁶.

Przedmiot niniejszego szkicu stanowią zatem związki frazeologiczne funkcjonujące we współczesnej polszczyźnie – zwroty, wyrażenia, frazy, frazemy, przysłowia, idiomy, porównania frazeologiczne, których konstytutywnymi komponentami są nazwy dwóch kamieni szlachetnych i miana trzech metali szlachetnych. Natomiast cele podjęte w tych rozważaniach to: 1) wydobycie, analiza, interpretacja i klasyfikacja wyekscerpowanych frazeologizmów, które uzupełniają współczesną polszczyznę ogólną i potoczną; 2) ukazanie ich aktualnego statusu znaczeniowego; 3) zwrócenie uwagi na pozajęzykowy kontekst kulturowy, gemmologiczny, mineralogiczny, historyczny – istotny przy ich opisie; 4) uwydatnienie ich żywotności, właściwości konotacyjnych, możliwości derywacyjnych we współczesnej polszczyźnie (np. *złoty cielec*)⁷.

Zwroty, wyrażenia, frazy, frazemy, przysłowia, idiomy, porównania frazeologiczne zawarte w niniejszym opracowaniu zebrane zostały na podstawie słowników frazeologicznych współczesnej polszczyzny⁸. Związki te, podobnie jak inne polskie

Kilka uwag o nazwach własnych klejnotów, [w:] *Metodologia badań onomastycznych*, red. M. Bioliak, Olsztyn 2003, s. 631–638.

³ Por. P. Müldner-Nieckowski, *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa 2003, s. 15; R. Laskowski, *Frazeologia*, [w:] *Encyklopedia języka polskiego*, red. S. Urbanczyk, M. Kucala, Wrocław – Warszawa – Kraków 1999, s. 104; J. Godyń, *Od Adama i Ewy zaczynać. Mały słownik biblijny języka polskiego*, Kraków – Warszawa 1995, s. 5.

⁴ A.M. Lewicki, A. Pajdzińska: *Frazeologia*, [w:] *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin 2001, s. 307–325.

⁵ P. Müldner-Nieckowski, *Wielki słownik...*, op. cit., s. 3.

⁶ A. Aksamitow, M. Czurak, *Słownik frazeologiczny białorusko-polski*, Warszawa 2000, s. 7.

⁷ Por. S. Koziara, *Frazeologizmy pochodzenia biblijnego z nazwami zwierząt w języku polskim*, Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica I, red. L. Bednarczuk, M. Mączyński, T. Szymański, Kraków 2002, s. 155.

⁸ S. Baba, J. Liberek, *Mały słownik frazeologiczny współczesnego języka polskiego*, Warszawa 1992; S. Baba, J. Liberek, *Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny*, Warszawa 2001; J. Godyń, *Od Ada-*

frazeologizmy, są „zaszyfrowaną w obrazach językowych otaczającą człowieka rzeczywistością i jego emocjonalnymi reakcjami na przejawy tej rzeczywistości”⁹.

Spśród pięciu najcenniejszych kamieni szlachetnych, odmian niektórych minerałów o pięknym blasku i kolorze, kamieni wyróżniających się rzadkością występowania wpływającą na ich wysoką cenę rynkową, minerałów, które po odpowiednim oszlifowaniu przeznaczone są do wyrobu ozdób, upiększania klejnotów i przedmiotów zbytku¹⁰, nazwy tylko dwóch – diamentu i perły – występują we współczesnej frazeologii polskiej.

Diament – ‘najtrwalszy minerał, regularna odmiana pierwiastka węgla, najcenniejszy kamień szlachetny; bezbarwny lub zabarwiony na różne odcienie, przezroczysty, o silnym połysku i wysokim współczynniku załamania światła; otrzymywany też syntetycznie; używany w jubilerstwie i przemyśle’ <srđwłc. z gr.>, kamień symbolizujący władzę królewską, siłę, zwycięstwo, mądrość, zdrowie. Jego miano funkcjonuje we frazeologizmach: *czarny diament* dzien. przest. ‘węgiel kopalny’ (WSF 170); *czysty diament* geol. ‘bez domieszek, nie spękany; przejrzysty’ (WSF 170); *czysty jak diament* l. książk. ‘bardzo czysty, bez skazy’, 2. książk. ‘uczciwy, niewinny, bez skazy’, por. brylant: *czysty jak brylant* (WSF 170); *szlif diamentu* l. ‘szlifowanie diamentu’, 2. ‘sposób szlifowania diamentu’ – wyrażenie wskazujące na specyfikę pracy nad kamieniem, który szlifuje się fasetkowo, nadając mu formę podwójnego ostrosłupa ze ściętymi wierzchołkami, 3. ‘oszlifowana i wygładzona płaszczyzna diamentu’ (WSF 170); *twardy jak diament* l. ‘bardzo twardy’ (WSF 170) – porównanie frazeologiczne nawiązujące do właściwości kamienia oraz do faktu, że ‘diament jest kruchym, lecz najtwardszym minerałem o twardości 10 w skali Mosha. Zarysowany i polerowany może być tylko przez drugi diament, nigdy zaś przez jakikolwiek inny kamień’ (Karen 1991: 30), 2. książk. ‘silny charakter; osoba odporna na stres, nieczuła, nieugięta’ (WSF 170); *diamentowy blask* książk. ‘skrzący się o zimnym odcieniu’ (WSF 170). Kamień ten jest reprezentowany we współczesnej frazeologii polskiej także przez apelatyw *brylant* ‘oszlifowany diament, szczególnie diament o specjalnym szlifie (zwanym szlifem brylantowym) nadającym mu silny blask’ <fr.> i motywowane nim frazeologizmy: *brylant czystej wody* l. ‘oszlifowany diament bez wrostków innych minerałów’, 2. książk. ‘ktoś wartościowy, coś wysokiej jakości; rzadkość’ (WSF 884); *brylant nie «ktoś»* książk. ‘człowiek wyjątkowy, wartościowy, bez skazy’ (WSF 88); *brylant świeci i w popiele* przysł. ‘jeśli coś ma wartość, to zostanie zauważone’ (WSF 88); *czysty jak brylant* książk. ‘uczciwy, niewinny, bez skazy’ (WSF 88); *brylantowe gody* ‘sześćdziesiąta rocznica ślubu’ – wyrażenie tworzące tautonomiczny dublet leksykalny z zestawieniem *brylantowe wesele* ‘sześćdziesiąta rocznica ślubu’ (WSF 246), nawiązujące do przenośnego znaczenia przymiotnika *brylantowy* ‘mający dużą wartość w sensie emocjonalnym, uczuciowym, sentymentalnym’.

ma i Ewy zaczynać..., op. cit.: P. Müldner-Nieckowski, *Wielki słownik...*, op. cit.

⁹ A. Aksamitow, M. Czurak. *Słownik frazeologiczny...*, op. cit., s. 7.

¹⁰ Definicja ustalona na podstawie: M. Szymczak. *Słownik języka polskiego*. Warszawa 1988, t. I, s. 866; *Minerały i kamienie szlachetne*, red. M. Hildebrand, tłum. M. Fraczyk, Warszawa 2004; C. Hall, *Kamienie...*, op. cit., s. 6–7 i 10.

Perła 'kulisty lub nieregularny twór o srebrzystobiałym albo kolorowym połysku, tworzący / formujący się na wewnętrznej powierzchni muszli lub w ścianie płaszczka wielu mięczaków (w wyniku podrażnienia przez obce ciało, np. ziarnko piasku albo drobnego pasożyta), zwłaszcza w ciele perłoplastów, otrzymywany także w warunkach hodowlanych, ceniony w jubilerstwie' – kamień symbolizujący czystość, białość, wzniosłość, bogactwo, zdrowie, doskonałość, wiedzę tajemną, poświęcenie, łzy, połączenie ognia z wodą. Wyraz *perła* stanowi konstytutywny element frazeologizmów: *rzucać perły przed wieprze* biblij. 'proponować, ofiarować komuś coś, czego nie potrafi docenić, czego wartości nie rozumie' (WSF 520), *rzucać (miotac) perły przed (między) wieprze (świnie)* 'dawać komuś coś (cennego), czego ten nie umie ocenić, docenić' (Godyń 1995: 119, 165). Według Stanisława Koziary¹¹ zwrot ten (także w postaci zapożyczonej) na trwałe wpisał się w poczet frazeologizmów o proveniencji biblijnej, najczęściej w znaczeniu przenośnym '(nie) dawać komuś tego, czego nie umie ocenić, docenić, na co nie zasłużył'. Władysław Kopaliński uznaje go za przysłowie wywiedzione z łac. *margaritas ante porcos* o genealogii biblijnej 'nie mów nieukowi tego, czego nie może zrozumieć'¹².

Pozytywnie nacechowane frazeologizmy: *(zęby, ząbki) jak perelki* 'ładne' (WSF 933), *perlisty śmiech* książk. 'brzmiący czysto, przyjemnie; dźwięczny', nawiązują do symbolicznego i przenośnego znaczenia tego szlachetnego kamienia organicznego, który eksponuje 'kogoś lub coś szczególnie wyróżniającego się, niepospolitego, znakomitego'. Ich antytezą stanowi pejoratywnie nacechowane porównanie frazeologiczne *(zęby, ząbki) jak perelki* żart. 'dziurawe' (WSF 933) oraz negatywnie nacechowany zwrot *robić „kogoś” na perłowo* posp. 'oszukiwać kogoś, robić coś przeciwko komuś, usiłować kogoś przechytrzyć, podejść, wykiwać, wywieźć w pole' (WSF 652).

W przeciwieństwie do kamieni szlachetnych reprezentowanych we frazeologizmach polskich zaledwie przez trzy apelatywy *diament / brylant, perła*, nazwy wszystkich trzech metali szlachetnych *zlota, platyny i srebra*, 'metali najbardziej odpornych chemicznie, atrakcyjnych ze względu na piękny wygląd i łatwość obróbki, wykorzystywanych głównie do opracowania kamieni szlachetnych (i nie tylko)', znalazły się wśród frazeologicznych zwrotów, wyrażeń i konstrukcji porównawczych.

W rozważaniach tych istotny staje się fakt, że frazeologizmem jest już samo określenie *metal szlachetny* techn. 'drogi i nie korodujący' (WSF 386), zastępowane synonimem *kruszec* 'metal szlachetny: platyna, złoto, srebro' funkcjonującym w zestawieniach: *ze szlachetnego kruszcu* książk., 'z metalu szlachetnego' (WSF 335), '„coś” z najcenniejszego kruszcu' sport. dzien. 'złoty, ze złota' (WSF 335).

Pierwszym metalem szlachetnym, którego nazwa stanowi istotny komponent polskich frazeologizmów, jest *złoto* '(Au), pierwiastek chemiczny z grupy miedziowców; metal szlachetny o barwie żółtej, miękki, kowalny, ciągliwy, odporny na działanie tlenu, powietrza, kwasów; używany w postaci stopów do wyrobu biżuterii, przedmiotów ozdobnych, monet' – kruszec, którego szlachetność, niezniszczalność, odporność na

¹¹ S. Koziara, *Frazeologizmy pochodzenia biblijnego...*, op. cit., s. 161.

¹² W. Kopaliński, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa 1985, s. 852.

ogień, rdzę, wodę, powietrze, większość kwasów, niezwykła kowalność i plastyczność, wreszcie rzadkość uczyniła od najdawniejszych czasów wyobrażeniem rzeczy pięknej, cennej, przydającej szacunku, wyobrażeniem skondensowanego bogactwa¹³.

Apelatyw *złoto* funkcjonuje w następujących współczesnych związkach frazeologicznych: *cały (ze złota, złoty)* 'wykonany, złożony tylko ze złota, bez dodatków, domieszek' (WSF 944); „*coś*” [*aż*] *kapie od złota* książk. 'jest bogate, przesadnie zdobione złotem' (WSF 944); *czyste złoto* 'bez domieszek' (WSF 944); *gorączka złota* I. hist. 'pęd do poszukiwania pokładów złota' (WSF 944) – wyrażenie, które według W. Kopalińskiego pochodzi od ang. *Gold Rush* i nawiązuje do gorączki złota wynikłej z odkrycia w 1848 roku złota w Sutter's Mill w dolinie Sacramento w Kalifornii¹⁴, frazeologizm inspirowany użycie współczesnego zestawienia oznaczającego 2. książk. 'chęć wzbogacenia się, pogoń za zyskiem' (WSF 944); *góry złota* posp. 'bogactwo'; *idź, złoto, do złota, my, Polacy (kochamy się w żelazie, kochamy żelazo, wolimy żelazo)* hist. powiedz. 'nie należy straszyć bogactwem przeciwnika, który jest mężny i waleczny' (WSF 944) – zwrot, będący nawiązaniem do legendy¹⁵, motywuje dwa kolejne znaczenia współcześnie używanego zwrotu: *idź, złoto, do złota* I. 'niech się powiększa majątek, który i tak jest już wielki', 2. 'to, co dobre, niech dobrze służy' (WSF 944); *jak złoto* posp. 'świetnie, skutecznie' (WSF 944); (*kopalnia, żyła*) *złota* 'doskonałe źródło dochodów' (WSF 944), *żyła złota* 'źródło wielkich zysków, dochodów, wymarzony interes przynoszący krociowe zyski' (BL 1030) – wyrażenia motywujące zwrot *trafić na (kopalnię, żyłę) złota* 'zaczynać mieć duże dochody' (WSF 944); «*ktoś, coś*» *jest na wagę złota* dzien. 'takie osoby, rzeczy zdarzają się rzadko, są poszukiwane, cenione, pożądane' (WSF 945), 'o czymś, o kimś rzadkim a bardzo poszukiwanym, bardzo cenionym w danej sytuacji, mającym duże znaczenie' (BL 1029–1030); «*ktoś*» *jest jak [szczere] złoto* 'doskonały, zasługujący na pochwałę' (WSF 945) – frazeologizm nawiązujący do faktu, że złoto jest również symbolem doskonałości¹⁶; *leżeć na (złocie, worku złota)* posp. 'być bardzo bogatym' (WSF 949); *nie wszystko złoto, co się świeci* przysł. 'zachęcający wygląd nie zastępuje rzeczywistej wartości czegoś' (WSF 945) – według W. Kopalińskiego

¹³ Ustalenia dokonane na podstawie: 1. M. Szymczak, *Słownik języka...*, op. cit., t. III, s. 1031; 2. W. Kopaliński, *Słownik symboli*. Warszawa 1990. s. 495–496. według tego źródła: „Złoto jest symbolem boskości, boskiej inteligencji, nieśmiertelności, niezniszczalności, chwały; wszystkiego, co ważne i wartościowe, mądrości, doskonałości, stałości, niezmienności, potęgi, bogactwa, obfitości; słońca, światła słonecznego, ognia, ukrytych skarbów, świtu, ziarna zbóż, żywotności, płodności, miłości, eliksiru życia; serca, krwi, pieniędzy, doczesności, chciwości, zniszczenia, degradacji, zawiści, pokusy, zdrady”.

¹⁴ Por. W. Kopaliński, *Słownik mitów...*, op. cit., s. 1337; *idem*, *Słownik symboli*, op. cit., s. 496.

¹⁵ W. Kopaliński podaje: *Idź, złoto, do złota* – nawiązanie do legendy, wg której Bolesław Krzywousty wysłał w 1109 roku wojewodę Jana z Góry (Skarbka z Góry) z poselstwem do króla niemieckiego Henryka V, przyszłego cesarza. Król, pragnąc nastraszyć posła swoją potęgą, ukazał mu swój skarbiec, mówiąc: „Tym pokonamy Polaków”. Na to poseł nasz rzucił do skrzyni pełnej klejnotów swój własny pierścień i rzekł: „Idź, złoto, do złota, my Polacy wolimy żelazo”, dając królowi do zrozumienia, że próżno straszyć złotem męczów, których ręka uzbrojona jest mieczem, a serce męstwem – *idem*, *Słownik mitów...*, op. cit., s. 351; *idem*, *Słownik symboli*, op. cit., s. 497.

¹⁶ Por. przypis 13.

przysłowie to znane jest od starożytności¹⁷: *rodzime złoto* geol. 'złoto występujące w stanie czystym, samorodnym'; *stare złoto* 'kolor metaliczny ciemnożółty' (WSF 945); *sypać złotem* książk. 'nie żałować pieniędzy, środków' (WSF 945); (*szczerę, prawdziwie*) *złoto* 1. 'nie fałszowane', 2. 'złoto bez domieszek' (WSF 945); *złoto nie «ktoś»* 1. posp. 'ktoś bardzo wartościowy, godny pochwały' 2. posp. 'ktoś bardzo dobry, uczynny, życzliwy' (WSF 945).

Istotnymi elementami wyekscerpowanych frazeologizmów są przymiotniki: *złoty, złota, złote, złociutki, złociutka*, pochodzące od rzeczownika *złoto*. Według Mieczysława Szymczaka¹⁸ w polskich związkach frazeologicznych występują one w trojaki sposób jako:

1. frazeologiczny komponent oznaczający: 'zawierający złoto, zrobiony ze złota, taki jak ze złota', np.: *cały (złoty)* 'wykonany, złożony tylko ze złota, bez dodatków, domieszek' (WSF 944); «*ktoś, coś*» się (*uwiecznia, zapisuje*) *złotymi zgłoskami* książk. emf. 'ma zasługi' (WSF 940); *kura (która znosi, znosząca) złote jajka, jaja* 'źródło łatwych, dużych dochodów' (WSF 340)¹⁹; *złota księga* oficj. 'księga, w której zapisuje się uroczyste albo wyjątkowe wydarzenia, nazwiska zasłużonych osób; w której goście wpisują swoje (zazw. pochlebne) uwagi' (WSF 337); *złota młodzież* dzien. pogard. 'zamożni młodzi ludzie, którzy nie pracują, spędzają czas na zabawie i zbytkach' (WSF 404) – W. Kopaliński wywodzi to wyrażenie od fr. *Jeunesse dorée* 'pierwotnie o dandysach roku 1714; lekkomyślnej, bogatej, goniącej za uciechami młodzieży wielkomięjskiej'²⁰; *złota rybka* baj. 'ktoś, kto ma dać szczęście, majątek bez wysiłku z naszej strony' (WSF 679)²¹; *złote gody* 'pięćdziesiąta rocznica ślubu' (WSF 246) – wyrażenie tworzące tautonomiczny dublet frazeologiczny z zestawieniem *złote wesele* 'pięćdziesiąta rocznica ślubu' (WSF 246) – W. Kopaliński wywodzi je od dawnego zwyczaju ludzi bogatych składania w prezencie szczęśliwym jubilatom wyrobów złotniczych²²; *złoty cieliec* książk. a. relig. 'bogactwo, pieniądze, majątek jako przedmiot uwielbienia' (WSF 127), przen. 'symbol bogactwa; pieniądze, majątek. Często w zwrocie *czcić złotego cielca; kłaniać się złotemu cielcowi*' (Godyń 1995: 178), bibl. 'bogactwo, pieniądze' (BL 75, 1031)²³ – biblizm motywujący zwroty: *czcić złotego cielca* przen. 'bogactwo, pieniądze, majątek uczynić celem życia. Por. wariant zwrotu: *klaniać się złotemu cielcowi*' (Godyń 1955: 51, 54, 178); *klaniać się złotemu cielcowi* książk. biblj. 'czynić z pieniędzy, bogactwa, majątku najwyższy cel w życiu'

¹⁷ W. Kopaliński, *Słownik mitów...*, op. cit., t. III, s. 1337.

¹⁸ M. Szymczak, *Słownik języka...*, op. cit., s. 1032.

¹⁹ W. Kopaliński podaje: bajkowe nawiązanie do La Fontaine'a – *idem*, *Słownik mitów...*, op. cit., s. 1337.

²⁰ Por. *ibidem*, s. 1338; W. Kopaliński, *Słownik symboli*, op. cit., s. 497.

²¹ Według W. Kopalińskiego to nawiązanie do *Bajki o rybaku i złotej rybce* – *idem*, *Słownik mitów...*, op. cit., s. 1008 i 1338.

²² Por. *ibidem*, s. 1339.

²³ Por. *ibidem*, s. 706 i 1339; W. Kopaliński, *Słownik symboli*, op. cit., s. 496.

- (WSF 127), przen. 'bogactwo, pieniądze, majątek czynić celem życia. Por. wariant zwrotu *czcić złotego cielca*' (Godyń 1995: 51, 178) – zdaniem S. Koziały²⁴ wyrażenie *złoty cielec*, stanowiące bezpośredni cytat biblijny, a także pokrewne zwroty: *czcić złotego cielca, kłaniać się złotemu cielcowi*, kryją w polszczyźnie przenośne znaczenia o zdecydowanie pejoratywnej konotacji 'bogactwo, pieniądze, hołdowanie bogactwu, czynienie celem życia zdobyczy materialnych'. Językoznawca zauważa także, że: „Te ostatnie stanowią dość typowe świadectwo derywacji frazeologicznej powstałej na kanwie biblijnego wyrażenia, którego zasięg w polszczyźnie ogranicza się współcześnie do użyć literackich: *obietcywać komuś złote góry*” 'mamić kogoś korzyściami materialnymi, bogactwem, często bez możliwości lub zamiaru spełnienia obietnic', kto + obiecuje złote góry + komu (MSF 91, 161, 329), *obietcywać [komuś]*²⁵ *złote góry*, kto + obiecywał złote góry, kto + obiecywał złote góry + komu (BL 1030)²⁶; *złoty interes* 1. 'przedsięwzięcie dochodowe, intratne', 2. iron. 'przedsięwzięcie przynoszące zyski szybko i bez wysiłku' (WSF 272):
2. frazeologiczny komponent oznaczający: 'mający barwę złota; żółtopomarańczowy o silnym połysku; złocisty', np. *złota [polska] jesień* książk. 'jesień mieniąca się ciepłymi barwami' (WSF 282);
 3. frazeologiczny komponent oznaczający: 'najlepszy w swoim rodzaju, wzorowy, idealny, doskonały, świetny, piękny', np.: *mieć złote ręce* 'być uzdolnionym manualnie zazw. technicznie, umieć wszystko zrobić' (por. *złota rączka*) (WSF 645), 'umieć wszystko świetnie zrobić, wykonać, radzić sobie z każdą robotą', kto + ma złote ręce (BL 1030); (*moja złota, mój złoty; moja złociutka, mój złociutki*) posp. grzecz. 'proszę pani, proszę pana' (WSF 945); *złota myśl* książk. 'celne, mądre stwierdzenie, wypowiedź, maksyma' (WSF 422)²⁷; *złota rączka* posp. 'osoba uzdolniona technicznie, która potrafi wszystko naprawić, wykonać' (WSF 649), 'człowiek bardzo zaradny, który potrafi wszystko zrobić', kto + jest złotą rączką (BL 1030); *złote czasy* książk. 'dobre, szczęśliwe' (WSF 144); *złote dziecko* 'posłuszne, nie sprawiające kłopotu; dobre, dbające o rodziców' (WSF 203); *złote serce* 'dobroć; przyjazny, życzliwy, uczynny stosunek do innych; osoba, która ma takie cechy' (WSF 699); *złoty człowiek* 'ktoś bardzo dobry, mający wiele zalet; wzór, ideał' (WSF 151); *złoty podział* – frazeologizm funkcjonujący w dwóch znaczeniach: 1. mat. a. szt. 'szczególny sposób podziału figury geometrycznej' (WSF 547), które według W. Kopalńskiego wywodzi się od łac. *sectio aurea* i oznacza 'podział odcinka

²⁴ S. Koziała, *Frazeologizmy pochodzenia biblijnego...*, op. cit., s. 157.

²⁵ Zmiana symbolu () → [] wprowadzona przez autorkę rozważań, uwzględniająca frazeologiczny fakt, że zaimek *komuś* bywa elementem eliminowanym.

²⁶ W. Kopalński wyjaśnia: *Obietcywać złote góry* (*Phormio*, 1. 2. 68 Terencjusz) – *idem*, *Słownik symboli*, op. cit., s. 496.

²⁷ W. Kopalński notuje jako: aforyzmy, maksymy, sentencje, *bons mots*, gnomy, zwięzłe sformułowane głębsze myśli, wybór, zbiór takich aforyzmów – *idem*, *Słownik mitów...*, op. cit., s. 1339; por. *idem*, *Słownik symboli*, s. 496.

na 2 części, w którym stosunek długości całego odcinka od długości większej części jest równy stosunkowi długości większej części do długości mniejszej²⁸, oraz 2. błęd. 'wygodny, słuszny, skuteczny, taki, który wszystkich satysfakcjonuje' (WSF 547).

Drugim metalem szlachetnym, którego nazwa funkcjonuje w polskich związkach frazeologicznych, jest *srebro* (Ag), pierwiastek chemiczny z podgrupy miedziowców, metal szlachetny, biały, o pięknym połysku, miękki, ciągliwy, kowalny; stosowany do wyrobu monet, biżuterii, do srebrzenia metali szlachetnych – jeden z najdawniejszych znanych kruszców, używanych jako środek płatniczy w Egipcie już w IV tysiącleciu p.n.e.²⁹, metal symbolizujący sprawiedliwość, radość, pokój, zwycięstwo, czystość, niewinność, czyste sumienie, wierność, szczęście, ducha człowieka; duszę, zdolność, mądrość, wiedzę, wymowę; miłosierdzie; białość, starość, siwiznę; noc. Księżyc: pieniądz, bogactwo, handel; przekupstwo, fałsz, podstęp, zdradę, tchórzostwo; drugorzędność³⁰.

Apelatyw *srebro* to istotny komponent frazeologizmów: *rodzime srebro* geol. 'srebro występujące w stanie czystym, samorodne' (WSF 945); *srebra rodowe* 'naczynia, sztuce ze srebra, traktowane jako pamiątka rodzinna, przypominające rodzinne tradycje' (WSF 739); *srebrne gody* 'dwudziesta piąta rocznica ślubu' (WSF 246) – wyrażenie tworzące tautonomiczny dublet frazeologiczny z zestawieniem *srebrne wesele* 'dwudziesta piąta rocznica ślubu' (WSF 246) – zdaniem W. Kopalińskiego obydwa frazeologizmy wywodzą się od zwyczaju składania szczęśliwym jubilatom w upominku srebrnych talerzy, tac, wieńców³¹; *nowe srebro* 'alpaka, argentan, stop miedzi z niklem i cynkiem' (WSF 739); *żywe srebro* 1. 'rteć', 2. ktoś bardzo ruchliwy, por. ktoś żywy jak srebro' (WSF 739) – drugie znaczenie tego związku motywowało frazeologizm porównawczy «*ktos*» *żywy jak srebro* 'bardzo ruchliwy', por. *żywe srebro* (WSF 739).

Integralnymi elementami wyekscerpowanych związków są przymiotniki: *srebrny*, *srebrna*, *srebrne*, pochodzące od rzeczownika *srebro*: *srebrne włosy* książk. 'siwe' (WSF 883) – frazeologizm nawiązujący do faktu, że srebro symbolizuje starość i siwiznę³²; *srebrny glob* książk. 'Księżyc / księżyc' (WSF 233) – wyrażenie nawiązujące do faktu, że srebro jest symbolem Księżyca / księżyc³³; *srebrny od rosy* (kwiat, liść itp.) książk. 'cały pokryty rosą' (WSF 661); *urodzić się ze srebrną łyżką w ustach* rec. 'mieć wyjątkowe szczęście w życiu, osiągać wszystko bez wysiłku', kto + urodził się ze srebrną łyżką w ustach (BL 776) – W. Kopaliński wywodzi genezę tego frazeologizmu od wyrażenia *srebrna łyżka* i symboliki oraz przeznaczenia tego

²⁸ W. Kopaliński wyjaśnia: „Podział stosowany niekiedy przez starożytnych Greków i w czasach renesansu w architekturze, rzeźbie i malarstwie” – *idem*, *Słownik mitów...*, s. 1339–1340.

²⁹ Por. *ibidem*, s. 1095.

³⁰ W. Kopaliński, *Słownik symboli*, *op. cit.*, s. 400.

³¹ W. Kopaliński, *Słownik mitów...*, *op. cit.*, s. 1096; *idem*, *Słownik symboli*, *op. cit.*, s. 402.

³² *Ibidem*.

³³ Zob. W. Kopaliński, *Słownik mitów...*, *op. cit.*, s. 457; *idem*, *Słownik symboli*, *op. cit.*, s. 402; K. Karen, *Kamienie życia...*, *op. cit.*, s. 122.

desygnatu, będącego synonimem szczęścia oraz częstym prezentem dla niemowlęcia z okazji chrztu. Dlatego, zdaniem uczonego, zwrot: *urodził się ze srebrną łyżką w ustach*, jest stosowany na określenie szczęściarza, któremu wszystko przychodzi samo, bez wysiłku³⁴.

Nazwy *zlota* i *srebra* znalazły się równocześnie w przysłowiu o proveniencji biblijnej: *mowa jest srebrem, [a] milczenie [jest] złotem* ksiązk. biblj. ‘czasem lepiej milczeć niż za dużo powiedzieć’ (WSF 410; Godyń 1995: 103, 178) – frazeologizm ten nawiązuje także do symboliki srebra sygnującego piękną wymowę oraz symboliki zlota oznaczającego błyskotliwość i inteligencję³⁵.

Nazwa trzeciego metalu szlachetnego – *platyna* ‘(Pt), pierwiastka chemicznego z podgrupy platynowców, metalu szlachetnego, srebrzystobiałego, trudno topliwego, używanego do wyrobu naczyń laboratoryjnych, narzędzi, biżuterii i jako katalizatora’ <hiszp.>, uwieczniona została jako przymiotnik kolorystyczny w wyrażeniu *platynowa blondynka* przest. ‘kobieta o włosach białych z odcieniem niebieskawym’ (WSF 72).

Klasyfikacja i podziały zaprezentowanych powyżej 74 frazeologizmów dokonane tylko według jednej z propozycji, np.: Stanisława Skorupki³⁶, Andrzeja Marii Lewickiego, Anny Pajdzińskiej³⁷, Piotra Müldnera-Nieckowskiego³⁸, Janiny Kwiek-Osiowskiej³⁹, byłyby niepełne i zbyt ubogie, dlatego w niniejszym szkicu wykorzystano wszystkie zaproponowane klasyfikacje i podziały frazeologizmów utrwalone w polskim językoznawstwie. Wpłynął na to fakt, że mają one wiele wzajemnie uzupełniających się elementów. Ze względu na specyfikę wyekscerpowanych zwrotów, wyrażań, fraz, frazemów, idiomów, przysłów, porównań frazeologicznych niektóre z owych klasyfikacji i podziałów zostały zmodyfikowane (np. rozszerzone). Natomiast tam gdzie zaistniała taka możliwość, uwarunkowana charakterem badanych związków frazeologicznych, zaproponowano nowe klasyfikacje albo wprowadzono nowe klasyfikacyjne elementy, wzbogacające analizę i interpretację lingwistycznych zespołów, których istotnymi komponentami są nazwy kamieni szlachetnych i metali szlachetnych. Zaproponowane modyfikacje klasyfikacyjne dotyczą tylko grupy polskich frazeologizmów stanowiących inspirację tychże językoznawczych rozważań, mogą być one jednak wykorzystane lub ponownie zmodyfikowane podczas kolejnych badań w polskiej frazeologii.

Funkcjonalno-słownikowy podział związków frazeologicznych⁴⁰, zawierających nazwy kamieni szlachetnych i metali szlachetnych, pozwolił na wyeksponowanie:

³⁴ W. Kopaliński, *Słownik symboli*, *op. cit.*, s. 402.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ S. Skorupka, *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa 1967.

³⁷ A.M. Lewicki, *Składnia związków frazeologicznych*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, z. 40, 1983, s. 75–83; A.M. Lewicki, A. Pajdzińska, *Frazeologia*, *op. cit.*

³⁸ P. Müldner-Nieckowski, *Wielki słownik...*, *op. cit.*

³⁹ J. Kwiek-Osiowska, *ABC... polskiej gramatyki. Leksykon szkolny*, Kraków – Warszawa 1993.

⁴⁰ Podział ten, będący propozycją autorki niniejszych rozważań, powstał w wyniku modyfikacji oraz uzupełnienia propozycji P. Müldnera-Nieckowskiego, zob. *idem*, *Wielki słownik...*, *op. cit.*, s. 17.

1. frazeologizmów odtworzonych → « », które powstają poprzez podstawienie do określonego frazeologicznego wzorca komponentu zastępującego element niezawierający określonej treści, np. zastąpienie nieokreślonego zaimka wskazującego typu «ktoś», «jakoś», «ileś», «gdzieś», a w wyekscerpowanych związkach są reprezentowane przez konstrukcje: *brylant nie «ktoś»; «coś» z najcenniejszego kruszcu; «ktoś, coś» jest na wagę złota; «ktoś» żywy jak srebro; robić «kogoś» na perlowo; złoto nie «ktoś»;*
2. frazeologizmów przekształconych → (), które powstają przez zastąpienie jednego komponentu innym, najczęściej bliskoznacznym, np.: *cały (ze złota, złoty); idź, złoto, do złota, my, Polacy (kochamy się w żelazie, kochamy żelazo, wolimy żelazo); (kopalnia, żyła) złota; kura (która znosi, znosząca) złote (jajka, jaja); leżeć na (złocie, worku złota); (moja złota, mój złoty; moja złociutka, mój złociutki); (zęby, ząbki) jak perełki; srebrny od rosy (kwiat, liść itp.); rzucać (miotać) perły przed (między) wieprze (świnie); (szczerę, prawdziwe) złoto.*
Do grupy tej należą także frazeologizmy, których wymienny komponent nie został oznaczony symbolem (). We współczesnej polszczyźnie funkcjonują jednak jako frazeologizmy bliskoznaczne, synonimiczne, tautonimiczne⁴¹, np.: *brylantowe gody = brylantowe wesele; srebrne gody = srebrne wesele; złote gody = złote wesele; czcić złotego cielca = kłaniać się złotemu cielcowi; czysty jak brylant = czysty jak diament* (tu w znaczeniu książk. 'uczciwy, niewinny, bez skazy');
3. frazeologizmów zredukowanych → [], które zyskują większą ekspresję poprzez eliminację niektórych stałych komponentów / niektórych elementów składnika stałego, np.: *mowa jest srebrem [a] milczenie [jest] złotem = mowa jest srebrem, milczenie złotem; obiecywać [komuś] złote góry = obiecywać złote góry; złota [polska] jesień = złota jesień;*
4. frazeologizmów złożonych / komponowanych → « » + () + [], które łączą w sobie cechy frazeologizmów odtworzonych → « », przekształconych → () i zredukowanych → [], np.: *«ktoś, coś» się (uwiecznia, zapisuje) złotymi zgłoskami; «ktoś» jest jak [szczerę] złoto;*
5. frazeologizmów niezmiennych⁴², których poszczególne elementy nie ulegają odtworzeniu, przekształceniu, redukcji, czy komponowaniu, np.: *brylant czystej wody; brylant świeci i w popiele; czyste złoto; czysty diament; czarny diament; gorączka złota; góry złota; idź, złoto, do złota; jak złoto; mieć złote ręce; nie wszystko złoto, co się świeci; nowe srebro; perlisy śmiech; platynowa blondynka; rodzime srebro; rodzime złoto; stare złoto; srebra rodowe; srebrne włosy; srebrny glob; sypać złotem; szlif diamentu; trafić na żyłę złota; twardy jak diament; urodzić się ze srebrną łyżką w ustach; ze szlachetnego kruszcu; złota księga; złota młodzież; złota myśl; złota rączka; złota rybka; złote czasy;*

⁴¹ *Frazeologizmy tautonimiczne* – termin wprowadzony przez autorkę szkicu jako inne określenie frazeologizmów bliskoznacznych i frazeologizmów synonimicznych.

⁴² *Frazeologizmy niezienne* – termin wprowadzony przez autorkę artykułu.

złote dziecko; złote serce; złoty cielec; złoty człowiek; złoty interes; złoty podział; żyła złota; żywe srebro.

Formalna klasyfikacja związków frazeologicznych, łącząca w sobie propozycje S. Skorupki, A.M. Lewickiego i J. Kwiek-Osiowskiej, ujawniła, że najliczniejszą grupę frazeologizmów, których istotnymi komponentami są nazwy kamieni szlachetnych i metali szlachetnych, stanowią: a) wyrażenia – zespoły wyrazów, w których człony składowe stanowią całość syntaktyczną i mają charakter rzeczownikowy (imienny, nominalny). Ich ośrodkiem jest zwykle rzeczownik, przymiotnik, imiesłów przymiotnikowy lub przysłówek. Zalicza się do nich również utarte połączenia przyimkowe, przysłówkowe i spójnikowe oraz zestawienia⁴³ dwu- i więcej wyrazowe w tej samej kategorii gramatycznej. Są one reprezentowane przez: 1) wyrażenia rzeczownikowe, które pełnią funkcję rzeczowników⁴⁴, np.: *brylant czystej wody, brylantowe gody, brylantowe wesele, czarny diament, czysty diament, czyste złoto, gorączka złota, góra złota, (kopalnia, żyła) złota, (moja złota, mój złoty; moja złociutka, mój złociutki), nowe srebro, platynowa blondynka, rodzime srebro, rodzime złoto, srebra rodowe, srebrne gody, srebrne wesele, srebrne włosy, srebrny glob, stare srebro, (szczerze, prawdziwe) złoto, szlif diamentu, złota księga, złota młodzież, złota myśl, złota [polska] jesień, złota rączka, złota rybka, złote czasy, złote dziecko, złote gody, złote serce, złote wesele, złoty cielec, złoty człowiek, złoty interes, złoty podział. żyła złota, żywe srebro;* 2) wyrażenia określające, które określają rzeczowniki, czasowniki, przymiotniki i przysłówki⁴⁵, np.: *brylant nie «ktoś», cały (ze złota; złoty), «coś» z najcenniejszego kruszcu, czysty jak brylant, czysty jak diament, diamentowy blask, «ktoś» żywy jak srebro, jak złoto, perlisty śmiech, srebrny od rosy (kwiat, liść itp.), twardy jak diament, (zęby, ząbki) jak perełki, złoto nie «ktoś».*

Dalej plasują się: b) zwroty – zespoły wyrazów, w których czasownikowy lub imiesłowy (imiesłów nieodmienny) człon podstawowy ma charakter werbalny i które można przekształcić w zdania, uzupełniając je składnikami typu rzeczownikowego określającymi, do kogo lub do czego frazeologizmy owe się odnoszą⁴⁶, np.: *czcić złotego cielca, kłaniać się złotemu cielcowi, leżeć na złocie, worku złota, mieć złote ręce, obiecywać [komuś] złote góry, robić «kogoś» na perlowo, rzucać (miotać) perły przed (między) wieprze (świnie), urodzić się ze srebrną tyżką w ustach, sypać złotem, trafić na żyłę złota;* c) frazy – zespoły wyrazów złożone z członów rzeczownikowych (lub równoważników zdania), mające postaci regularnych zdań prostych albo

⁴³ Zob. S. Skorupka, *Słownik frazeologiczny...*, op. cit., s. 18; J. Kwiek-Osiowska, *ABC...*, op. cit., s. 95; S. Kania, J. Tokarski, *Zarys leksykologii i leksykografii polskiej*, Warszawa 1984, s. 209; R. Laskowski, *Frazeologia*, op. cit., s. 104; S. Bąba, J. Liberek, *Mały słownik frazeologiczny...*, op. cit., s. 3; B. Częstka-Szymon, H. Synowiec, K. Urban, *Mały słownik terminów gramatycznych*, Kraków – Warszawa 1996, s. 256.

⁴⁴ Por. A.M. Lewicki, *Składnia związków...*, op. cit., s. 61.

⁴⁵ Por. *ibidem*.

⁴⁶ S. Skorupka, *Słownik frazeologiczny...*, op. cit.; J. Kwiek-Osiowska, *ABC...*, op. cit., s. 95; S. Kania, J. Tokarski, *Zarys leksykologii...*, op. cit., s. 209; R. Laskowski, *Frazeologia*, op. cit., s. 104; A.M. Lewicki, *Składnia związków...*, op. cit.; S. Bąba, J. Liberek, *Mały słownik frazeologiczny...*, op. cit., s. 3; B. Częstka-Szymon, H. Synowiec, K. Urban, *Mały słownik terminów...*, op. cit., s. 289.

złożonych. Zdania te mają charakter mniej więcej utarty, są często powtarzane w tej samej formie z zachowaniem tego samego szyku wyrazowego⁴⁷. Mogą być ponadto używane jako kompletne zdania i do takiej funkcji nie wymagają żadnych uzupełnień. Mogą też wchodzić w skład dłuższego tekstu albo stanowić replikę dialogu⁴⁸. Typowe frazy zawierające nazwy kamieni szlachetnych i metali szlachetnych są reprezentowane przez frazeologizmy: «*coś*» [aż] *kapie od złota; idź, złoto, do złota*; «*ktoś, coś*» się (*uwiecznia, zapisuje*) *złotymi zgłoskami*; «*ktoś*» jest jak [*szczerę*] *złoto*; «*ktoś, coś*» jest na wagę *złota*; *kura (która znosi, znosząca) złote (jajka, jaja)*.

Ze słowników współczesnej frazeologii polskiej wyekscerpowano również: a) przysłowia – krótkie zdania (jedno lub więcej), często w formie wierszowanej, tradycyjnie powtarzane, wyrażające jakąś myśl ogólną (sentencję, wskazówkę, przestrożę), ujmujące treści zazwyczaj w sposób konkretny i obrazowy⁴⁹, np.: *brylant świeci i w popiele*; *mowa jest srebrem [a] milczenie [jest] złotem: nie wszystko złoto, co się świeci*⁵⁰; oraz b) powiedzenie – krótką, zwięzłą wypowiedź, zawierającą jakąś myśl ogólną, moral sąd o czymś; aforyzm, np.: *idź, złoto, do złota, my, Polacy (kochamy się w żelazie, kochamy żelazo, wolimy żelazo)*. Związki te budzą wiele kontrowersji językoznawców. Według S. Skorupki⁵¹, „do fraz należą przysłowia, powiedzenia, sentencje, maksymy”. Andrzej M. Lewicki i P. Müldner-Nieckowski⁵² twierdzą, że przysłowia nie należą do frazeologizmów, bo są gotowymi tekstami i tak jak powiedzenia są związkami wyrazowymi podobnymi do frazeologizmów, ale do nich nie zaliczanymi. To rodzaj gotowych wypowiedzi utrwalonych społecznie, używanych niekiedy w formie skróconej, głównie w wypowiedziach ustnych. O traktowaniu ich jako rodzaju fraz – rodzaju frazeologizmów, zdecydował fakt, że przysłowia i powiedzenie zawierające nazwy kamieni szlachetnych i metali szlachetnych, interpretowane w niniejszym szkicu, znalazły się we współczesnych opracowaniach leksykograficzno-leksykologicznych.

Uwzględnienie stopnia łączliwości związków frazeologicznych pozwoliło na dokonanie kolejnej klasyfikacji i ustalenie, które z analizowanych i interpretowanych frazeologizmów są idiomami – stałymi związkami wyrazowymi – związkami idiomatycznymi, a które frazemami – łączliwymi związkami frazeologicznymi.

Współczesna polszczyzna, podobnie jak inne języki, dysponuje pewną liczbą dosłownie nieprzetłumaczalnych fraz – idiomów⁵³, które trzeba opanować jako całość. Charakteryzują się one największym stopniem nieregularności, znaczenia bowiem tych związków *nie są sumą znaczeń składników*. Cechuje je ponadto nieprzystawal-

⁴⁷ J. Kwiek-Osiowska, *ABC...*, op. cit., s. 95; S. Kania, J. Tokarski, *Zarys leksykologii...*, op. cit., s. 209.

⁴⁸ A.M. Lewicki, *Składnia związków...*, op. cit.; S. Skorupka, *Słownik frazeologiczny...*, op. cit.; R. Laskowski, *Frazeologia*, op. cit., S. Bąba, J. Liberek, *Mały słownik frazeologiczny...*, op. cit.

⁴⁹ J. Kwiek-Osiowska, *ABC...*, op. cit., s. 94.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ S. Skorupka, *Słownik frazeologiczny...* op. cit.

⁵² A.M. Lewicki, *Składnia związków...*, op. cit., P. Müldner-Nieckowski, *Wielki słownik...*, op. cit., s. 16 i 20.

⁵³ P. Müldner-Nieckowski, *Wielki słownik...*, op. cit., s. 14.

ność znaczenia dosłownego do przenośnego⁵⁴. Owe dwu- lub kilkuwyrazowe ustalone konstrukcje będące wyrażeniami lub zwrotami właściwymi tylko określonemu językowi, nie dają się przetłumaczyć na inny język⁵⁵. Przy ich analizie należy uwzględnić sposób funkcjonowania tworzących je komponentów oraz fakt, że związki te są odtwarzane z pamięci, a nie tworzone na nowo⁵⁶. Według S. Skorupki należą do nich również przysłowia, sentencje, maksymy, powiedzonka. Zatem idiomami skomponowanymi z nazw kamieni szlachetnych i metali szlachetnych są frazeologizmy: *brylant czystej wody* 'ktoś wartościowy, coś wysokiej jakości; rzadkość', *gorączka złota* 'chęć wzbogacenia się, pogoń za zyskiem', *góry złota* 'bogactwo', *idź, złoto, do złota* 'to, co dobre, niech dobrze służy', *mieć złote ręce* 'być uzdolnionym manualnie, zazwyczaj technicznie, umieć wszystko zrobić, radzić sobie z każdą robotą', *obiecywać [komuś] złote góry* 'mamić kogoś korzyściami materialnymi, bogactwem, często bez możliwości lub zamiaru spełnienia obietnic', *robić «kogoś» na perłowo* 'oszukiwać kogoś, robić coś przeciwko komuś, usiłować kogoś przechytrzyć, podejść, wykiwać, wywieść w pole', *stare złoto* 'kolor metaliczny ciemnożółty', *spać złotem* 'nie żałować pieniędzy, środków', *trafić na żyłę złota* 'zaczynać mieć duże dochody', *urodzić się ze srebrną łyżką w ustach* 'mieć wyjątkowe szczęście w życiu, osiągać wszystko bez wysiłku' *złota rączka* 'osoba uzdolniona technicznie, która potrafi wszystko naprawić, wykonać', *złote serce* 'dobroć; przyjazny, życzliwy, uczynny stosunek do innych; osoba, która ma takie cechy', *złoty cielec* 'bogactwo, pieniądze, majątek', *żywe srebro* 'osoba bardzo żywa, rzutka, żwawa, czynna, aktywna'.

Łączliwe związki frazeologiczne – połączenia frazeologiczne – frazemy⁵⁷, których stopień spoistości / łączliwości jest duży / znaczny i których składniki niezupełnie się zleksykalizowały, a niekiedy ich komponenty ulegają wymianie, są reprezentowane przez: a) frazeologizmy przekształcone⁵⁸: *cały (ze złota, złoty)*; *idź, złoto, do złota, my, Polacy (kochamy się w żelazie, kochamy żelazo, wolimy żelazo)*; *(kopalnia, żyła) złota*; *kura (która znosi, znosząca) złote (jajka, jaja)*; *leżeć na (złocie, worku złota)*; *(moja złota, mój złoty; moja złociutka, mój złociutki)*; *srebrny od rosy (kwiat, liść itp.)*; *rzucać (miotać) perły przed (między) wieprze (świnie)*; *(szczere, prawdziwe) złoto*;

b) frazeologizmy bliskoznaczne, synonimiczne, tautonimiczne⁵⁹: *brylantowe gody = brylantowe wesele*; *srebrne gody = srebrne wesele*; *złote gody = złote wesele*; *czcić złotego cielca = kłaniać się złotemu cielcowi*.

⁵⁴ Por. S. Skorupka, *op. cit.*; S. Bąba, J. Liberek, Wstęp, *Słownik frazeologiczny...*, *op. cit.*, s. 7–8.

⁵⁵ J. Kwiek-Osiowska, *ABC...*, *op. cit.*, s. 94.

⁵⁶ Por. *ibidem*; S. Kania, J. Tokarski, *op. cit.*, s. 211; A.M. Lewicki, *Składnia związków...*, *op. cit.*

⁵⁷ Według językoznawców związki te pod względem semantycznym cechuje mniejsza nieregularność, ponieważ często jeden z ich członów zachowuje znaczenie podstawowe, a pozostałe tracą je, występując w nietypowej funkcji, przyjmując metaforyczne – nie podstawowe znaczenie. Por. A.M. Lewicki, A. Pajdzińska, *Frazeologia*, *op. cit.*, s. 311; A.M. Lewicki, *Zakres frazeologii*, [w:] *Kształcenie polonistyczne cudzoziemców. Materiały z konferencji*, red. K. Michalewski et al., Łódź 1992, s. 25–33; P. Müldner-Nieckowski, *op. cit.*, s. 15 i 20; S. Bąba, J. Liberek, *Słownik frazeologiczny...*, *op. cit.*, s. 8; J. Kwiek-Osiowska, *ABC...*, *op. cit.*, s. 93.

⁵⁸ Zob. s. 337 niniejszych rozważań.

⁵⁹ *Ibidem*.

W klasyfikacji tej mieszczą się także porównania frazeologiczne – frazeologizmy porównawcze, które zdaniem niektórych językoznawców należą do pogranicza stałej i łączliwej frazeologii⁶⁰. Z wyekscerpowanych frazeologizmów należą do nich wyrażenia i zwroty o charakterze porównawczym (z łącznikiem *jak*): *czysty jak brylant*; *czysty jak diament*; «*ktoś*» *jest jak [szczerze] złoto*; «*ktoś*» *żywy jak srebro*; *twardy jak diament*; (*zęby, ząbki*) *jak perelki*. Wszystkie one nawiązują do właściwości kamieni szlachetnych i metali szlachetnych.

Klasyfikacja 74 charakteryzowanych frazeologizmów przeprowadzona na podstawie sygnujących je kwalifikatorów⁶¹ pozwoliła na ustalenie, że najliczniejszą grupę stanowią związki opatrzone kwalifikatorami stylistycznymi reprezentowanymi przez określenia:

a) *książk.* – *książkowe, staranne* – używane głównie w literaturze pięknej; w mowie starannej i oficjalnej brzmi sztucznie, pretensjonalnie, a nawet śmiesznie; jego zastosowanie powinno być przemyślane, np.: *brylant czystej wody*; *brylant nie «ktoś»*; «*coś*» [*aż*] *kapie od złota*; *czysty jak brylant*; *czysty jak diament*; *diamentowy blask*; *gorączka złota* 'chęć wzbogacenia się, pogoń za zyskiem'; *perlisty śmiech*; *srebrne włosy*; *srebrny glob*; *srebrny od rosy (kwiat, liść itp.)*; *sypać złotem*; *twardy jak diament*; *ze szlachetnego kruszcu*; *złota myśl*; *złota [polska] jesień*; *złote czasy*;

b) *posp.* – *pospolite, prostackie* – używane: 1) w rozmowie ludzi o niskim poziomie kulturalnym, bez wykształcenia i nieobytych, albo 2) w komunikowaniu się osób bardzo z sobą zżytych. W mowie starannej bywa (wyjątkowo i ostrożnie) stosowane w celu nadania wypowiedzi szczególnego charakteru emocjonalnego (ekspresji), wzmocnienia argumentacji, podkreślenia puenty, np.: *góry złota*; *jak złoto*; *leżeć na (złocie, worku złota)*; *robić «kogoś» na perłowo*; *złota rączka*; *złoto nie «ktoś»*;

c) *geolog.* – frazeologizm zawodowy (środowiskowy) używany w określonych grupach zawodowych, np.: *czysty diament*; *rodzime srebro*; *rodzime złoto*;

d) *oficj.* – *oficjalne* – używane w kontaktach oficjalnych, urzędowych, politycznych; w wystąpieniach publicznych, np. *złota księga*;

e) *buj.* – *bajkowy* – frazeologizm o proveniencji bajkowej, np. *złota rybka*;

f) *bibl./biblj./biblij.* – *biblijne* – frazeologizm o proveniencji biblijnej, np. *rzucić (miotac) perły przed (między) wieprze (świnie)*; *czcić złotego cielca*;

g) *blęd.* – *błędny* – frazeologizm używany błędnie niewłaściwie, np. *złoty podział*;

h) *dzien.* – *dziennikarskie* – kwalifikator ten nie oznacza, że dany frazeologizm występuje tylko w języku dziennikarskim, ale że jest on w nim częściej spotykany, np. «*ktoś, coś*» *jest na wagę złota*;

⁶⁰ Według S. Baby i J. Liberka są one bliższe związkowi stałemu niż luźnym, zob. S. Bąba, J. Liberck, *Słownik frazeologiczny...*, op. cit., s. 8; zob. też: M. Czurak, *Frazeologiczny porównawczy z łącznikiem „jak” w gwarze okolic Hajnówki*, [w:] *Języki mniejszości i języki regionalne*, red. E. Wrocławska, J. Ziemiukowa, Warszawa 2003, s. 367–373.

⁶¹ W klasyfikacji zaproponowanej przez autorkę publikacji wykorzystano kwalifikatory ustalone w słowniku P. Müldnera-Nieckowskiego, por. *idem*, op. cit., s. 24–26.

i) *przysł.* – *przysłowie*⁶², np. *nie wszystko złoto, co się świeci; brylant świeci i w popiele.*

W grupie tej mieszczą się także frazeologizmy *bez kwalifikatora stylistycznego* – *staranne* – używane w swobodnej rozmowie, jednak z zachowaniem wzajemnego szacunku rozmówców; stosowane (tylko w pewnym zakresie) publicznie, rzadziej w sytuacjach oficjalnych, np.: *brylant czystej wody* ‘oszlifowany diament bez wrostków innych minerałów’; *brylantowe gody*; *brylantowe wesele*; *cały (ze złota, złoty)*; *czyste złoto*; *idź, złoto, do złota*; (*kopalnia, żyła*) *złota*: «ktoś» *jest jak [szczer]e złoto*; «ktoś» *żywy jak srebro*; *kura (która znosi, znosząca) złote (jajka, jaja)*; *mieć złote ręce*; *nowe srebro*; *ohycywać komuś złote góry*; *srebra rodowe*; *srebrne gody*; *srebrne wesele*; *stare złoto*; (*szczer, prawdziwe*) *złoto*; *szlif diamentu*; *trafić na żyłę złota*; *twardy jak diament* ‘bardzo twardy’; (*zęby, ząbki*) *jak perelki* ‘ładne’; *złote dziecko*; *złote gody*; *złote serce*; *złote wesele*; *złoty człowiek*; *złoty interes* ‘przedsięwzięcie dochodowe, intratne’, *żyła złota*; *żywe srebro*.

Dalej plasują się frazeologizmy sygnowane kwalifikatorami ekspresywnymi:

a) *iron.* – *ironiczny*, np. *złoty interes* ‘przedsięwzięcie przynoszące zyski szybko i bez wysiłku’;

b) *żart.* – *żartobliwy*, np. (*zęby, ząbki*) *jak perelki* ‘dziurawe’; oraz kwalifikatorami chronologicznymi:

a) *hist.* – *historyczny*, np. *gorączka złota* ‘pęd do poszukiwania pokładów złota’;

b) *przest.* – *przestarzałe* – uważane za wychodzące z użycia albo takie, które obecnie jest chętnie zastępowane przez nowszy odpowiednik, np. *platynowa blondynka*, oznaczany też skrótem *rec.* – *recesywne* – frazeologizmy wychodzące z użycia, zastępowane nowszymi formami, np. *urodzić się ze srebrną hączką w ustach*.

W klasyfikacji tej znaczącymi frazeologizmami są zwroty, wyrażenia, frazy sygnowane podwójnymi (mieszanymi) kwalifikatorami uwydatniającymi specyfikę wyróżnionych przez nie związków, np.:

a) walory stylistyczno-chronologiczne: *hist. powiedz.* – *powiedzenie historyczne*: *idź, złoto, do złota, my, Polacy (kochamy się w żelazie, kochamy żelazo, wolimy żelazo)*; *dzien. przest.* – *dziennikarskie przestarzałe*: *czarny diament*;

b) walory stylistyczno-ekspresywne⁶³: *książk. emf.* – *książkowe emfaticzne*: «ktoś, coś» *się (uwiecznia; zapisuje) złotymi zgłoskami*; *posp. grzecz.* – *pospolite grzecznościowe*: (*moja złota, mój złoty; moja złociutka, mój złociutki*); *dzien. pogard.* – *dziennikarskie pogardliwe*: *złota młodzież*;

c) walory stylistyczno-genealogiczne: *książk. biblj.* – *książkowe biblijne*: *mowa jest srebrem [a] milczenie [jest] złotem*; *klaniać się złotemu cielcowi*; *książk. a relig.* – *książkowe albo religijne*: *złoty cielec*; *mat. a szt.* – *matematyczne albo ze sztuki*: *złoty podział* ‘szczególny sposób podziału figury geometrycznej na części’;

d) walory stylistyczno-środowiskowe (profesjonalne, zawodowe): *sport. dzien.* – *sportowe dziennikarskie*: «coś» *z najcenniejszego kruszcu*.

⁶² Zob. s. 339 niniejszych rozważań.

⁶³ P. Müldner-Nieckowski, *Styl i ekspresja*, [w:] *idem, op. cit.*, s. 20–23.

Badane zwroty, wyrażenia i frazy zawierające nazwy kamieni szlachetnych i metali szlachetnych można także pogrupować uwzględniając klasyfikację frazeologizmów zaproponowaną przez słowackiego językoznawcę Josefa Mlacka⁶⁴, który twierdzi, że zbiór wszystkich jednostek frazeologicznych należy podzielić na dwie podstawowe grupy: *frazeologię literacką* i *frazeologię nieliteracką*.

Do frazeologii literackiej, która najczęściej jest identyczna lub bardzo podobna w wielu różnych językach, zalicza się głównie: biblizmy, „skrzydlate słowa”, fragmenty przysłów zanotowanych już w starożytności, frazeologię powiązaną z dziełami literackimi konsytuującymi nasz krąg kulturowy, frazeologię usankcjonowaną tradycją⁶⁵. W badanym materiale do tej grupy należeć będą związki opatrzone kwalifikatorami: książk., biblij., relig., baj., przysł., powiedz.

Pozostałe związki reprezentować będą zatem frazeologię nieliteracką – składającą się z frazeologizmów niewystępujących w polszczyźnie literackiej, a znanych tylko w niektórych środowiskach, mających zbyt ekspresywny charakter; niektóre z nich klasyfikuje się jako zbyt dosadne, trywialne, rubaszne, wulgarne, niepozbawione jednak elementów humoru, niekiedy czarnego⁶⁶.

Wśród ustaleń o motywacji – genealogii analizowanych i interpretowanych frazeologizmów zwracają uwagę nie tylko biblizmy – utarte, stałe związki wyrazowe, które pochodzą z języka polskich przekładów *Biblii* lub powstały pod wpływem treści *Biblii*⁶⁷, np.: *rzucić (miotąć) perły przed (między) wieprze (świnie); złoty cielec; czcić złotego cielca; kłaniać się złotemu cielcowi; mowa jest srebrem [a] milczenie [jest] złotem*, ale także frazeologizmy motywujące i motywowane⁶⁸, np.:

Frazeologizmy motywujące	Motywacja frazeologiczna	Frazeologizmy motywowane
góry złota, złote góry	→	<i>obiecywać komuś złote góry</i>
złota rączka	→	<i>mieć złote ręce</i>
złoty cielec	→	<i>czcić złotego cielca</i> <i>kłaniać się złotemu cielcowi</i>
żyła złota	→	<i>trafić na żyłę złota</i>
żywe srebro	→	<i>ktoś żywy jak srebro</i>

Do grupy parokrotnie wymienianych już frazeologizmów bliskoznaczných, synonimicznych, tautonimicznych należą również: *złota rączka = mieć złote ręce; żywe*

⁶⁴ J. Mlack. *Z problematyki slovenskej frazeologickej terminológie*. „Kultura slova” 1975, nr 10, s. 329–332; *idem. Slovenská frazeológia*. Bratislava 1977.

⁶⁵ Por. A. Czesak, *Frazeologia gwarowa – problemy i postulaty*. [w:] *Teoretyczne, badawcze i dydaktyczne założenia dialektologii*, red. S. Gala, Łódź 1998, s. 289–293.

⁶⁶ Por. D. Buttler, *Polskie słownictwo potoczne. IV. Frazeologia*, „Poradnik Językowy” 1978, s. 11.

⁶⁷ Zob. J. Godyń, *Od Adama i Ewy zaczynać... op. cit.*, s. 7.

⁶⁸ *Frazeologizmy motywujące, frazeologizmy motywowane, motywacja frazeologiczna* – terminy wprowadzone przez autorkę artykułu w celu uwydatnienia wzajemnych zależności między niektórymi frazeologizmami.

srebro = «ktoś» *żywy jak srebro*. Specyfika tych frazeologicznych par polega jednak nie na wymianie określonego komponentu, ale na przekształceniu wyrażenia w zwrot: *złota rączka* → *mieć złote ręce*; wyrażenia rzeczownikowe w wyrażenie określające: *żywe srebro* → «ktoś» *żywy jak srebro*.

Znaczący frazeologiczny zespół tworzą ponadto frazeologizmy polisemiczne⁶⁹ wyróżniające się tym, że identyczna postać zwrotu, wyrażenia, frazy może mieć kilka różnych znaczeń⁷⁰. Dwoma odmiennymi znaczeniami charakteryzują się związki: *brylant czystej wody*; *czysty jak diament gorączka złota*; *idź, złoto, do złota*; (*szczerze, prawdziwie*) *złoto*; *twardy jak diament*; (*zęby, ząbki*) *jak perelki*; *złoto nie «ktoś»*; *złoty interes*; *złoty podział*; *żywe srebro*. Trzy znaczenia cechują frazeologiczne wyrażenie *szlif diamentu*.

Powyższe rozważania obejmujące analizę, interpretację i różne sposoby klasyfikacji związków frazeologicznych funkcjonujących we współczesnej polszczyźnie – zwrotów, wyrażań, fraz, frazemów, przysłów, idiomów, porównań frazeologicznych, których istotnymi i integralnymi komponentami są nazwy dwóch kamieni szlachetnych i trzech metali szlachetnych, dowodzi, że ich pełna charakterystyka nie może się obyć bez uwzględniania ogólnokulturowego kontekstu⁷¹ – pozajęzykowego tła kulturowego obejmującego uschematyzowaną, zinterpretowaną językowo wiedzę o świecie, wspólną nadawcy i odbiorcy. Elementem owego kontekstu jest wiedza z zakresu gemmologii i mineralogii, ułatwiająca opisywanie wyekscerpowanych frazeologizmów.

W odniesieniu do omawianych tu zwrotów, wyrażań, fraz utrwalonych we współczesnych słownikach frazeologicznych języka polskiego prawdziwe staje się stwierdzenie, że charakteryzowane związki nie różnią się od zdań i grup syntaktycznych pod względem strukturalnym, są natomiast od nich całkowicie odmienne pod względem semantycznym. W przeciwieństwie do zdań i grup syntaktycznych mają one bowiem znaczenie całościowe, niezależnie od znaczeń wchodzących w skład wyrazów. Są też konstrukcjami semantycznie nieregularnymi. Wyróżnia je ekspresywność, metaforyczność, obrazowość⁷². Tezę tę dopełniają także inne ustalenia:

1. W rzeczywistości językowej związki te są ekwiwalentami albo pojedynczych wyrazów, np. *góry złota* 'bogactwo', albo doraźnie stworzonych połączeń wyrazowych, np. *obięcywać komuś złote góry* 'mamić kogoś korzyściami materialnymi, bogactwem, często bez możliwości lub zamiaru spełnienia obietnic'⁷³.
2. Niektóre z nich, np. biblizmy, przysłowia, powiedzenia, są konstrukcjami niezadko posiadającymi w polszczyźnie status stereotypów o silnie utrwalonych

⁶⁹ *Frazeologizmy polisemiczne* – termin wprowadzony przez autorkę szkicu.

⁷⁰ Por. s. 330–336 niniejszych rozważań.

⁷¹ Por. J. Puzynina, *Kontekst a rozumienie tekstu*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, z. 53, Warszawa 1997, s. 15–32; K. Waszakowa, *Rola kontekstu i sytuacji w rozumieniu neologizmów*, *ibidem*, s. 121–132.

⁷² P. Müldner-Nieckowski, *op. cit.*, s. 3

⁷³ Por. *ibidem*; J. Kwiek-Osiowska, *op. cit.*, s. 93; S. Baba, *Twardy orzech do zgryzienia, czyli o poprawności frazeologicznej*, Warszawa 1986, s. 12.

znaczeniach symbolicznych, np. *złoty cielec* – symbol bogactwa, majątku, pieniędzy; inne są powszechnym dziedzictwem poświadczonym w różnych kulturach i językach narodowych, np. *rzucić (miotac) perły przed (między) wieprze (świnie)*⁷⁴.

3. Liczne z zaprezentowanych tu frazeologizmów na trwałe weszły do zasobu polszczyzny ogólnej, jak i potocznej, np. *mieć złote ręce*.
4. Większość omówionych powyżej połączeń frazeologicznych jest nacechowanych emocjonalnie, przez co nadają one wypowiedzi językowej mówionej / pisanej charakter obrazowy, konkretny, czasem dosadny i rubaszny. Oznaczają się wyrazistością i ekspresywnością, np. *robić kogoś na perłowo, złota młodzież*, czym dominują nad pojedynczymi wyrazami, np. *zúbki jak perelki* 'ładne'.
5. Frazeologizmów tych używamy w różnych odmianach współczesnej polszczyzny ogólnej po to, aby: a) nazwać ludzkie postawy oraz zależności – interakcje zachodzące między ludźmi; b) dookreślić stosunki społeczne, polityczne; c) dokonać charakterystyki wybranych przedmiotów i postaci; d) opisać stan psychiczny i predyspozycje konkretnych osób; e) uwydatnić różne wartości etyczne i moralne; f) określić prawdy życiowe i ogólne; g) zwerbalizować bogactwo różnorodnych zdarzeń i sytuacji międzyludzkich, a także piękno otaczającego nas świata⁷⁵.

Objaśnienia skrótów

A. Bibliograficzne

- BL – S. Bąba, J. Liberek, *Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny*, Warszawa 2001.
- Godyń 1995 – J. Godyń, *Od Adama i Ewy zaczynać. Mały słownik biblizmów języka polskiego*. Kraków – Warszawa 1995.
- Karen 1991 – K. Karen, *Kamienie życia, czyli w magicznym kręgu klejnotów*. Warszawa 1991.
- MSF – S. Bąba, J. Liberek, *Mały słownik frazeologiczny współczesnego języka polskiego*. Warszawa 1992.
- WSF – P. Müldner-Nieckowski, *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*. Warszawa 2003.

B. Inne

- a. – albo
- ang. – angielski
- baj. – bajkowy
- bibl./biblj./biblij. – biblijny
- błęd. – błędny

⁷⁴ Por. S. Koziara, *Frazeologizmy pochodzenia biblijnego...* op. cit., s. 154.

⁷⁵ Por. J. Godyń, *Od Adama i Ewy zaczynać...*, op. cit., s. 8; M. Czuras, *Frazeologizmy porównawcze...*, op. cit.

dzien. – dziennikarski
emf. – emfaticzny
fr. – francuski
geolog. – geologiczny
gr. – grecki
grzeczn. – grzecznościowy
hist. – historyczny
iron. – ironiczny
książk. – książkowy
mat. – matematyczny
posp. – pospolity
powiedz. – powiedzenie
przest. – przestarzały
przysł. – przysłowie
rec. – recesywny
relig. – religijny
sport. – sportowy
szt. – sztuka
śrdwłc. – średniowiecznołaciński
techn. – techniczny
zazw. – zazwyczaj
żart. – żartobliwy

Precious Stones and Precious Metals in Modern Polish Phraseology

Abstract

The subject of a description and an analysis in this paper are expressions and sayings functioning in modern Polish language – expressions, sayings, phrases, phrasemes, proverbs, idioms, phraseological comparisons constitutive components of which are names of two precious stones (diamond, pearl) and names of three precious metals (gold, silver, platinum).

Expressions, sayings, phrases, phrasemes, proverbs, idioms, phraseological comparisons analyzed in the paper were gathered from the following phraseological dictionaries of contemporary Polish language: S. Bąba, J. Liberek. *Mały słownik frazeologiczny współczesnego języka polskiego*, Warszawa 1992; S. Bąba, J. Liberek. *Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny*, Warszawa 2002; J. Godyń, *Od Adama i Ewy zaczynać. Mały słownik biblizmów języka polskiego*, Kraków – Warszawa 1995; P. Müldner-Nieckowski. *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa 2003.

Aims intended in these considerations are as follows: 1) an analysis, an interpretation and a classification of excerpted expressions that complete modern general and colloquial Polish language; 2) showing their current semantic status; 3) calling attention to extralinguistic – important for their description – cultural, gemmological, mineralogical, historical contexts; 4) bringing their vitality, connotative features, stylistic values, derivational possibilities in contemporary Polish language into relief.